

doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2023.30.03

УДК 78.01:37.015.3]:17.024.4

Сущенко О. С.¹

Феномен художньо-естетичного досвіду особистості: теоретичний аналіз проблеми

Висвітлюються теоретико-методологічні проблеми художньо-естетичного досвіду особистості. Проаналізовано наукові джерела, праці сучасних та зарубіжних дослідників, охарактеризовано сутність феномену «досвід» в галузі філософії, психології, педагогіки. Розглядається змістовне наповнення дефініцій «естетичне», «художнє» та «художньо-естетичний досвід».

Ключові слова: діяльність, досвід, емоція, художньо-естетичний досвід.

Вступ. На сучасному етапі соціальної та культурної глобалізації, характерної для бурхливого ХХІ сторіччя, особливої значущості набуває проблема формування художньо-естетичного досвіду молодшої генерації. Духовне відродження держави потребує особливої педагогічної уваги до змісту цінностей та світоглядних орієнтацій підрастаючого покоління. Адже у системі становлення та формування особистості наявність зазначеного досвіду забезпечує її естетичний розвиток та високу мистецьку освіченість, формує культурно-інтелектуальний потенціал і уможливорює пролонговане духовне самовдосконалення.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема досвіду віддавна знаходилась та знаходиться в полі зору науковців різних галузей. Характерної значущості феномен досвіду здобуває в античних філософських вченнях. Мислителі тих часів (Аристотель, Демокрит, Платон) розглядають досвід, як основу пізнання; представники сучасної філософії (С. Бистрицький, А. Дахній, А. Залужна, І. Зязюн, В. Іванов, І. Іващенко, В. Кебуладзе, О. Лактіонова, Л. Левчук, Я. Литвин, О. Павлова, В. Приходько та ін.) досліджують даний феномен крізь призму діяльності суб'єкта, яка є особливою формою пізнання світу в синтезі життєдіяльності й активності. Вчені в галузі психології (Н. Афанасьєва, О. Котикова, О. Лактіонов, І. Лебединська, І. Лялюк, О. Музика, Л. Пастушенко, С. Рудницька, Н. Чепелєва), педагогіки мистецтва (Г. Падалка, Н. Попович, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, Р. Серьожнікова, І. Сипченко та ін.) відзначають виняткову значимість досвіду в самореалізації суб'єкта як прояву вищого ступеню оволодіння творчою діяльністю.

В аспекті нашого дослідження важливу цінність мають роботи, присвячені розвитку естетичного досвіду (І. Зязюн, Г. Карась, Т. Скорик), художнього (М. Горбунова, Н. Дігтяр, Ю. Іконнікова) та художньо-естетичного досвіду особистості (Т. Сердюк, О. Шевнюк, О. Щолокова).

Мета – висвітлити теоретичні аспекти художньо-естетичного досвіду особистості.

Виклад основного матеріалу. Вчені характеризують досвід як: результат пізнавального ставлення особистості до об'єкта сприймання, який є його фундаментом і безпосереднім регулятором діяльності; обробку «чуттєвих даних» мисленнєвих операцій; матеріальний зв'язок поміж суб'єктом і об'єктом; джерело знань, які накопичуються за допомогою практичної діяльності; ціннісно-когнітивне

¹ Сущенко Оксана Степанівна, УДУ імені Михайла Драгоманова, КДШМ ім.С.Турчака

відображення дійсності; реалізація діяльнійності сутності особистості у предметному світі; генетичний зв'язок між нащадками, який є квінтесенцією практичної діяльності людства [6].

Сучасними науковцями поняття досвіду досліджується з різних філософських позицій. Цікаво зазначити, що дослідники пов'язують особливість досвіду із смислотворчістю індивіда, його творчим спогляданням і мудрістю. На думку вчених, досвід знаходиться поза гносеологічним протиставленням буття та мислення, і є інтеграцією життєвого шляху конкретного індивіда. Він є індивідуальним, унікальним, неповторимим, що має ціннісний життєвий характер, який проживається, переживається і відчувається особистістю.

Дослідниця А. Лактіонова розглядає «перцептивний досвід як діяльність». Перцепція (*perceptio*) в перекладі з латинської – сприйняття, чуттєве сприйняття, розуміння та оцінювання зовнішніх предметів. За переконаннями авторки, перцептивний досвід містить увагу, активність, суб'єктивне сприйняття («зафіксоване органами відчуття») і може стати спеціальним усвідомленням, більше того – рефлексією, де поєднуються сприйняття та інтерпретація [4].

Узагальнюючи все вищезазначене, під феноменом «досвід» в історично-філософському контексті ми розуміємо сприйняття, чуттєвість, уявлення, інтерпретацію, обсяг знань, умінь, навичок, що стають здобутком індивіда в процесі його життєдіяльності і концентрують його життєві надбання.

В сучасних психологічних дослідженнях досвід розглядається як один із компонентів структури суб'єкта, фундаментом якого є концепція діяльнійності індивіда. В її контексті кожен психічний процес суб'єкта тісно пов'язаний з різними видами психічної діяльності, яка в свою, окреслюється конкретними впливами навколишнього середовища. З цієї позиції загальними чинниками надбання останнього є: соціальні фактори, здібності, зовнішня діяльність з об'єктами.

У психологічному словнику В. Шагара, досвід – подія, яку пережив індивід та отримав від неї певну кількість знань, оскільки набуття нового та підтвердження наявного досвіду забарвлене емоційними переживаннями суб'єкта і має вплив на подальшу мотивацію з приводу отримання досвіду. З точки зору О. Лактіонова, досвід – це психологічна реальність, яка є індивідуальною за своєю природою і безпосередньо стосується конкретного індивіда. Її загальні закономірності та механізми мають ґрунтуватися на індивідуальних цінностях, способах дій та життєвих подіях. За переконаннями дослідника, досвід не лише дає можливість суб'єкту використовувати відповідні знання, уміння й навички, а й призвичаїтись до життєвих обставин, взаємодіяти з навколишнім середовищем та інтерпретувати події у всесвіті (себе в цих подіях).

Через те, що уявлення суб'єкта про себе істотно визначають його дії та досвід, суттєвого значення для нашого дослідження в цьому аспекті набуває теорія самоактуалізації людини (К. Роджерс, А. Маслоу), яка визначається як реалізація та повне використання потенціалу, таланту і здібностей індивіда. Американський психолог-дослідник А. Маслоу акцентує увагу на тому, що мотивація звичайного суб'єкта – це палке бажання до задоволення відсутніх основних базальних потреб, проте зростання та розвиток – мотивація самоактуалізованого індивідуума. К. Роджерс аргументує потребу в якості відповідності поміж відчутим, повідомленим і наявним для досвіду. Відкритість досвіду, на думку психолога, є

першою якістю особистості, в якій вона може переструктурувати особистісні реакції згідно з новими можливостями досвіду.

У психологічній конституції індивіда (за А. Фурманом), змістова основа досвіду визначається сукупністю освоєних знань, емоційних переживань, чуттєвих сприймань, умінь, норм, навичок, смислів і цінностей, які вказують на його роль у формуванні зрілого суб'єкта. В процесі взаємодії з об'єктивною реальністю інформація щодо матеріалістичного світу кристалізується в стійку систему суб'єктних переконань і засобами аналітико-синтетичного осмислення формує *особистісний досвід*, який є важливим ресурсом самопізнання та саморозвитку і потребує спеціального практикування, саморефлексії та постійної інтерпретаційної роботи.

С. Рудницька, О. Музика, Н. Чепелева до основних характеристик досвіду відносять: структурованість, континуальність, когерентність та рефлексивність. За допомогою когерентності досвіду його компоненти утворюють когнітивну зв'язність, смислову безперервність та концептуальну єдність. Основою досвіду є смисл, а тезаурус - способом його організації, усередині якого здійснюється ціннісно-смислова інтеграція особистісного досвіду. Отже, зазначений досвід має бути осмислений, проінтерпретований та структурований особистістю й відповідати трьом вимогам: бути достатньо широким (охоплювати велику частину життєвих ситуацій), ціннісним (виокремлена значущість для суб'єкта), включати наступність (закономірно взаємопов'язані компоненти, що мають тенденцію розвитку). До його структури входить досвід діяльності, розвитку здібностей та соціальної взаємодії [7].

Якщо психологи-дослідники виявляють інтерес до процесу набуття досвіду, то в педагогічній науці вчені вивчають закони організації процесу опанування соціального досвіду, метою яких є формування певних якостей та здібностей індивіда. У педагогічній інтерпретації досвід розглядається крізь призму освітнього процесу – предмету педагогіки. Варто зазначити, що досвід людської особистості не передається біологічним шляхом. Лише засвоюючи соціальний досвід, суб'єкт стає особистістю, розвиток якої залежить від того, в якій мірі змістовним та різноманітним є опанований нею досвід.

У контексті розвитку особистості система освіти, навчання і виховання здійснює функцію соціального досвіду. В той же час формування індивідуального досвіду суб'єкта та організація процесу його декодування є одним із найважливіших завдань педагогіки.

Проблема формування особистісного досвіду постійно перебувала в центрі уваги дослідників класичної педагогіки. Згідно з концепцією І. Ф. Гербарта, діяльність індивіда є єдиним джерелом досвіду, важливим компонентом якого він вважає знання і цілісність чуттєвого та раціонального досвіду. О. Рудницька зазначений досвід тлумачить як загальний рівень (художньо-естетичного) розвитку індивіда та засвоєння ним закономірностей художнього мислення [5].

У сучасній педагогіці дедалі більш конструктивно застосовується поняття «соціального досвіду», «художньо-ментального досвіду», «художньо-комунікативного досвіду» як фундаменту побудови педагогічної діяльності. Науковці акцентують свою увагу на змісті освіти «як аналогу соціального досвіду», який, на їх думку, складається зі знань та досвіду: творчої діяльності, здійснення

способів діяльності, емоційно-ціннісного відношення до пізнання навколишнього світу.

Отже, як зазначають дослідники, категорія досвіду в педагогічній теорії та практиці є одним із головних навчально-виховних напрямків, чинником застосування набутих знань, умінь, навичок, які регулюють формування компетентності та успішності у сфері діяльності [2].

Проаналізуємо загальне поняття «естетичне» як одну із ознак духовності людства, що пронизує всі сфери діяльності людського буття і відіграє роль всеохоплюючої, універсальної метакатегорії естетики. В системі ціннісних орієнтацій це поняття є найбільш широким із усіх форм суспільної свідомості, воно характерно відображає здобутки різних її сфер та ідеології.

Прояв «естетичного» як цінності є одним з головних елементів структури аксіологічної палітри кожного індивіда. Адже цінності краси є тими показниками, які у найбільш безпосередньо спроможні розкрити багатство естетичного ставлення суб'єкта до світу; виражати прагнення до досконалості, краси та гармонії; встановлювати духовний контакт поміж особистостями і культурами в цілому. Сприймаючи твір мистецтва, людина отримує складний комплекс естетичних почуттів (піднесення, задоволення, втіху тощо), визначає характер естетичного відношення до художнього твору. Формування таких властивостей є головною метою мистецтва, адже воно виконує естетичне призначення і надає індивіду особливий досвід, який має назву естетичний.

Спираючись на положення науковців в галузі теорії *культури, естетики та мистецтва* (І.Зязюн, Л. Левчук, О. Рудницька, В. Кудін), зазначаємо: естетичний досвід – результат культуротворчої діяльності реципієнта, що формується під впливом того довкілля, в якому він повноцінно існує, творить, розвивається і перебуває у діалогічній взаємодії з культурою [5].

З педагогічної точки зору (І. Зязюн, О. Рудницька, Н. Чужа) естетичний досвід трактується як: квінтесенція емоційно-чуттєвої свідомості, відношення індивіда до мистецтва та дійсності (під час пізнання і творчої діяльності); явище у системі особистісних, культуротворчих та соціальних виявів; внутрішнє спонукання індивіда до сприйняття краси в мистецтві, природі, праці, організації власної творчої діяльності [3].

Передумовою будь-якого досвіду постає *чуттєвість*, адже вона є початковою умовою і точкою відліку у виявленні емоційно-естетичного відгуку особистості на твір мистецтва. Естетичні емоції є найвищим етапом розвитку чуттєвості. У формуванні естетичного досвіду особистості вони відіграють особливу роль, а саме: підвищують її пізнавально-розумову активність, задіюють психічні та фізіологічні механізми сприйняття (стають значущими як самодостатні ліричні переживання, де їх повнота дає змогу вловити нюанси естетичного буття, розкриває естетичну сутність музичного твору).

Одним із провідних механізмів формування естетичного досвіду є естетичні почуття, які перебувають у тісному діалогічному взаємозв'язку з естетичною емоцією і органічно взаємопов'язані. Усвідомлюючи (сприймаючи) естетичну цінність твору мистецтва, на підґрунті естетичного досвіду особистість здійснює власну оцінну діяльність (з точки зору духовності, моральності і прекрасного).

Під час естетичного сприймання музичного твору (об'єкта дійсності) індивідом здобувається досвід цілісного уявлення про об'єкт як про одне ціле, де

всі елементи між собою взаємопов'язані, а засоби виразності безпосередньо підпорядковані змісту. Безпосередність естетичного сприймання виявляється в тому, що реципієнт самостійно віднаходить предмет свого сприйняття, розкриває його особливу естетичну цінність, отримуючи насолоду від процесу і об'єкту сприймання.

Художній аспект являє собою маловивчену галузь знань і слугує полем діяльності для ґрунтовного наукового дослідження у різних напрямках: філософії, психології, соціології, педагогіці, естетиці та ін. Зазвичай художність вважають основним поняттям естетики та мистецтвознавства, вона безпосередньо торкається мистецтва у цілому як якісна її ознака і відрізняє його від інших видів свідомості таких як: міфологія, наука, філософія та публіцистика.

Досліджуючи поняття «художнє» щодо художньої спрямованості фортепіанної підготовки учителів, Ю Янь характеризує даний феномен як якість мистецької творчості, що є формою та видом свідомості індивіда і задля втілення художнього образу відтворює: світ, буття, повсякденність штучно створеними засобами форм культури [9].

Визначення поняття «художність» в словниково-довідниковій літературі трактується як властивість мистецтва, рівень естетичної довершеності художнього твору та краси мистецтва. Отже, виходячи з вищесказаного можемо зробити висновок, що художність поєднує в собі два значення: в широкому розумінні слова означає характерну своєрідність відображення дійсності в мистецтві через художній образ, а в вузькому – ступінь якості твору мистецтва.

Художньо-образний характер твору мистецтва вимагає своєрідного його сприйняття, адже сприйняття мистецтва є активною творчою діяльністю, що характеризується неабиякою інтенсивністю естетичного переживання індивіда (виникнення почуттів, емоцій, уявлень) та його співучастю. Сприйняття мистецтва передбачає інтерпретацію і мікроаналіз музичного твору самим реципієнтом та слугує розширенню, і збагаченню особистого досвіду художнього сприйняття.

Більшість із науковців відмічають складність процесу художнього сприйняття, а саме: творчого переживання, осмислення та оцінювання творів мистецтв. Вчені наголошують на тому, що практичне опанування засобів художнього відображення та обробка різноманітного матеріалу сприяє здатності особистості сприймати твори мистецтв й усвідомлювати художньо-образну основу, застосовувати вміння залучати особистий інтелектуально-духовний потенціал та емоційно-чуттєву сферу.

Аналіз досліджень виявляє загальну позицію науковців-дослідників стосовно того, що художній досвід тісно пов'язаний з феноменом «художня діяльність», оскільки вона поєднує в собі пізнавальну, виховну, комунікативну, ігрову та оцінювальну види діяльності, які в свою чергу розвивають в особистості гнучке мислення, цільність сприйняття, критичність та ін. Художня діяльність плідно сприяє накопичуванню художнього досвіду, забезпечує формування цілісності духовно-творчої, емоційно-чуттєвої та інтелектуальної сфер суб'єкта.

Сучасні вчені (І. Зязюн, Т. Сердюк, О. Шевнюк) одноставно зазначають, що *художній досвід* є результатом художньої діяльності індивіда і своєрідним видом естетичного досвіду [8]. Не дивлячись на якісну самотність, така діяльність, за їх словами, не припиняє бути естетичною. За переконаннями науковців, досвід, що формується під час художньої діяльності є художньо-естетичним, адже означений

досвід є вираженням індивідуально-особистісних емоцій суб'єкта, де почуття зароджуються та розвиваються під час практичної діяльності. Генезис даного феномену зводиться до того, що дозволяє сприймати і створювати специфічну «предметну реальність», яка має художньо-естетичну цінність, викликає інтерес і живу реакцію індивіда. Згідно з концепцією дослідників, розвиток такого досвіду не вичерпується лише засвоєнням знань, умінь, навичок, а доповнюється формуванням емоційно-ціннісного ставлення індивіда до мистецтва. В художньо-естетичному досвіді особистості здійснюється безупинний процес естетичного узагальнення, сприйняття і оцінювання предметів та художніх форм [6].

Висновок. Підсумовуючи вищевказане можемо зазначити, що в художньо-естетичному досвіді процес естетичного узагальнення відбувається у двох площинах: здійснюється формування естетичного почуття, переживання та оцінювання художнього змісту мистецьких творів; відбувається формування специфічної художньої діяльності особистості.

Література:

1. Естетика: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Л.Т. Левчук, В.І. Панченко, О.І. Оніщенко, Д.Ю. Кучерюк. К.: Вища школа, 2006. 431 с.
2. Естетичні та етичні чинники розвитку професійного досвіду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів: монографія. К.: ІПОД, 2016. 267 с.
3. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи. Формування і сфери вияву. К.: Вища школа, 1976. 172 с.
4. Лактіонова А. Перцепційний досвід як діяльність // Філософська думка. 2011. № 5. С. 40-50.
5. Рудницька С.Ю. Психологічні виміри дискурсивного конструювання особистісного досвіду // Психологічний і педагогічний дискурс: наукові записки вчених. К., Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 344 с.
6. Сердюк Т. І. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів хореографії : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; НПУ ім. М. П. Драгоманова, К., 2009, 290 с.
7. Чепелева Н. Розуміння та інтерпретація особистого досвіду у контексті психологічної герменевтики. Наукові записки. Серія "Психологія", 2009, № 12. С.8-21.
8. Шевнюк О.Л. Формування художньо-естетичного досвіду майбутнього вчителя : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ; НПУ імені М. П. Драгоманова, К., 1995, 149 с.
9. Янь Ю. Актуалізація художньої спрямованості фортепіанної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті компаративістики / Актуальні питання мистецької освіти та виховання, 2018. Вип. 2 (12). С.125-133.

SUSHCHENKO Oksana.

Phenomenon of artistic and aesthetic experience of personality: theoretical analysis of the problem.

The article is dedicated to highlighting the theoretical and methodological problems of the artistic and aesthetic experience of the individual. The scientific sources of modern and foreign researchers are analyzed; the essence of the phenomenon "experience" in the field of philosophy, psychology and pedagogy is characterized and substantiated.

The content of the definitions "aesthetic", "aesthetic experience", "artistic", "artistic experience" and "artistic-aesthetic experience" is considered. The substantive basis of experience is a set of: mastered knowledge, emotional experiences, sensory perceptions, skills, norms, skills, meanings and values, which indicate its role in the formation of a mature subject.

Aesthetic experience is considered as: the quintessence of emotional-sensual consciousness and the individual's relationship to art and reality (during cognition and creative activity); a phenomenon in the system of personal, cultural and social manifestations; the individual's internal drive to perceive beauty in art, nature, work, organization of one's own creative activity taking into account the requirements;

emotional-sensual experience, manifested as an individual's relationship to the phenomena and objects of the objective world through motives, attitudes and needs.

Artistic experience is a process that is related to the perception of the amazing in life and art; the self-expression of an individual and the objectification of a personal relationship to reality through the creation of his artistic image and new artistic values.

The definition of the phenomenon "artistic-aesthetic experience of the individual" is indicated, which is interpreted as a complex social-psychological formation, in which the subjective-individual and objectively (artistically) expressed sides of the cultural-historical process of the individual interact at the individual-personal level, the source and sphere of manifestation which is an artistic activity. In this experience, a continuous process of aesthetic generalization, perception, evaluation of objects and artistic forms is carried out.

Keywords: activity, experience, emotion, artistic-aesthetic experience.

References:

1. Aesthetics: a textbook for students of higher educational institutions / L.T. Levchuk, V.I. Panchenko, O.I. Onishchenko, D.Y. Kucheryuk; edited by L.T. Levchuk - 2nd edition, supplemented and revised. Kyiv: Higher School, 2006. 431 p.
2. Aesthetic and Ethical Factors of Development of Professional Experience of Teachers of Higher Pedagogical Educational Institutions: Monograph / G.I. Sotska, S.O. Solomakha, N.S. Gomel, M.P. Vovk, Y.V. Hryshchenko, N.O. Filipchuk, T.V. Kotyrlo; edited by S.V. Konovets, M.M. Soldatenko. Kyiv: IPES, 2016. 267 p.
3. Ziazyun I.A., Aesthetic experience of a person. Formation and spheres of manifestation. Kyiv: Higher School, 1976. 172 p.
4. Laktionova A., Perceptual experience as activity / Philosophical thought. 2011, № 5, 40-50 p.
5. Rudnytska S.Y. Psychological dimensions of the discursive construction of personal experience // Psychological and pedagogical discourse: scientific notes of scientists: a collection of conference materials / edited by prof. T.O. Olefirenko. Kyiv: Dragomanov National Pedagogical University, 2020. 344 p.
6. Serdiuk T. I. Formation of artistic and aesthetic experience of future choreography teachers: Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04; supervisor O. L. Shevniuk; National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 2009, 290 p.
7. Chepeleva N. Understanding and interpretation of personal experience in the context of psychological hermeneutics // Scientific notes. Series "Psychology", 2009, № 12, 8-21 p.
8. Shevnyuk O.L. Formation of artistic and aesthetic experience of the future teacher, Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01; Dragomanov National Pedagogical University. Kyiv, 1995. 149 p.
9. Yan Yu, Actualization of the artistic orientation of piano training of future teachers of musical art in the context of comparative studies // Actual issues of art education and upbringing. 2018. Issue 2 (12). 125-133 p.